

Drentse essen wordt dan ook terecht geplaatst tegen de achtergrond van het internationale onderzoek naar deze *open fields*, die overigens lang niet altijd zo open zijn geweest als de vakterm suggereert. Lange tijd is het beeld van de essen bepaald geweest door grote aantallen heggen en (tijdelijke) omheiningen. Deel 6 behandelt de plaggenbodems, een thema waar de laatste jaren veel discussie over is. Het oude beeld van een geleidelijke ophoging (één centimeter per eeuw is vaak als vuistregel gebruikt) is door eerdere publicaties van Spek al onderuit gehaald. In Drenthe leidde pas de zeventiende-eeuwse intensivering van de landbouw tot een versnelde ophoging van de essen met mest waarin plaggen waren verwerkt. Tenslotte biedt deel 7 een synthese, waarin alle lijnen worden samengebracht. Het Drentse landschap blijkt zowel ouder als jonger dan meestal werd aangenomen. Ouder, bijvoorbeeld door de continuïteit van het open landschap sinds de late prehistorie. Tegelijk hebben de grote heidevelden lange tijd een veel gevarieerder aanblik geboden dan de ‘grote stille heide’ van de negentiende-eeuwse beschrijvingen. De uniformiteit van die heide was het gevolg van een korte periode van zeer intensief gebruik van die heide. Op dat punt is het Drentse landschap jonger dan meestal gedacht.

De gegevens over de heide illustreren de toepasbaarheid van het boek voor het natuur- en landschapsbeleid. De Stichting Het Drentse Landschap, die de prachtige uitgave van het boek door een forse financiële bijdrage mede mogelijk maakte, kan dan ook zeer gelukkig zijn met het resultaat. Intussen is al duidelijk geworden dat de studie van Theo Spek ook nieuwe impulsen heeft gegeven aan het lokale historische onderzoek. Bijna vijftien jaar werk heeft geresulteerd in een proefschrift dat nog decennialang de standaard zal zijn voor onze kennis van het Drentse landschap.

Hans Renes

J. J. B. Kuipers, R. J. Swiers, *Het verhaal van Zeeland* (Hilversum: Verloren, 2005, 310 blz., € 25,-, ISBN 90 6550 843 0).

Toeval of niet, maar vrijwel gelijktijdig met de eerste serieuze pogingen om eindelijk ook in Zeeland tot een integrale provinciale geschiedschrijving te komen, verscheen *Het verhaal van Zeeland*, een nadrukkelijk als persoonlijk ‘verhaal’ gepresenteerde samenvatting van de Zeeuwse geschiedenis. De opzet die het schrijversduo Kuipers en Swiers daarvoor volgde, lijkt op die van het in 1999 verschenen boek *Het verhaal van Groningen* door Jan de Vries, dat het begin had moeten worden van een door REGIO-PROjekt uit te geven reeks.

Na een inleiding (die zeker geen verantwoording inhoudt) vertellen de auteurs in zeven — zeer ver onderverdeelde — hoofdstukken het verhaal van Zeeland. De eerste hoofdstukken volgen de chronologie: van de prehistorie tot het jaar 1000 (hoofdstuk 1), van 1000 tot 1574 (hoofdstuk 2), van 1572 (!) tot 1795 (hoofdstuk 3) en van 1795 tot 1944 (hoofdstuk 4). Daarna wordt de chronologie onderbroken door twee thematische hoofdstukken. Voor de hand ligt dat in één daarvan de Zeeuwse omgang met het water wordt behandeld. In het andere komt de elite- en volkscultuur aan bod, een keuze die veel minder vanzelfsprekend is. Met het laatste hoofdstuk (7) wordt de draad van de

chronologie weer opgepakt door veranderingen in de periode 1944-2005 te behandelen. Een literatuuropgave 'voor wie meer wil weten' sluit het boek dat geen index kent, af.

De verhaallijn wordt veelvuldig onderbroken door kortere en langere kaderteksten. De meeste zijn informatief zoals die over de vroegmiddeleeuwse ringwalburgen of het Zeeuwse wapen, sommige zijn overbodig zoals die over wandtapijten, echter niet de Zeeuwse! En wanneer in een andere kadertekst de vraag wordt opgeworpen: wie waren die Kelten? dan blijft het antwoord uit. Overigens is Kuipers als verteller beter op dreef dan Swiers (met zinnen als: 'De kosten [van een kasteel] waren enorm en enkel voorbehouden aan belangrijke heren met een hoge status' en: 'Een van de redenen dat de Spanjaarden uiteindelijk verloren, was doordat zij te veel vestingsteden moesten veroveren').

De auteurs zijn geslaagd in hun poging een — in hun eigen woorden: — 'op hoofdlijnen compleet' overzicht van de Zeeuwse geschiedenis te geven, waarbij een aantal overlappingen (zoals twee maal hetzelfde citaat van Huizinga) voor lief genomen moeten worden. Toch hadden sommige thema's een ruimere aandacht verdiend. De landbouw bijvoorbeeld komt voor het eerst pas — summier — aan bod in hoofdstuk 3 en daarna al even beknopt in de hoofdstukken 4 en 7. De geschiedenis van de Zeeuwse steden lijkt na 1572/1574, met uitzondering van die van Middelburg en Zierikzee, weinig relevants meer op te leveren. Dat is des te meer jammer omdat hun complete geschiedenis een belangrijke bijdrage had kunnen leveren aan een evenwichtiger, regionale benaderingswijze van de Zeeuwse geschiedenis.

Kuipers en Swiers hebben zich gebaseerd op 'literatuuronderzoek en eigen studie.' Controleerbaar zijn de feiten waarbij bronvermelding wordt geleverd, maar dat gebeurt vrij selectief. En die feiten worden door de auteurs niet altijd even helder gepresenteerd. Werden de Romeinse altaarstenen nu in 1647 of in 1651 op het Domburgse strand gevonden? (21) En is het inderdaad zo 'moeilijk aan te geven welke stad in Zeeland' in de twaalfde en dertiende eeuw 'het belangrijkste' was? (49) Ook is het allesbehalve een uitgemaakte zaak dat Brouwershaven pas na 1475 stadsrechten kreeg. (70) Van een heel andere orde, maar zeker discutabel, is de constatering: 'Landschapsschoon was overigens na 1939 nauwelijks meer te vinden in de provincie'!

Over de vele illustraties (waarvan enkele, in het hart van het boek, in kleur) valt nog wel iets op te merken. In plaats van een adequate bronvermelding die in de meeste gevallen ontbreekt, wordt vaak het opschrift van de afbeelding aangehaald, maar zo dat de lezer zich er zelf van kan vergewissen dat dat foutief gebeurt, zoals op bladzijde 68, 76 en 216. Op meerdere plaatsen in de tekst wekken de auteurs zelf de behoefte aan nog méér illustraties. Onder andere op de bladzijden 24, 40 en 55 wordt verwezen naar kaarten die de lezer nu node moet missen. Zoals bij de kadertekst onder de titel 'Zeelands kaartbeeld' natuurlijk niet kan worden volstaan met een kaart van Walcheren.

Met 'hun' *Verhaal van Zeeland* hebben Kuipers en Swiers op een voor een breed publiek toegankelijke manier de Zeeuwse geschiedenis samengevat en verklaard. *Het verhaal van Zeeland* maakt de behoefte aan een integrale Zeeuwse geschiedschrijving er echter niet minder om, maar dat lijken de auteurs zich zelf ook te realiseren.

Aad P. de Klerk

W. Hupperetz, *Het geheugen van een straat. Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda* (Dissertatie Universiteit van Tilburg 2004, Erfgoed studies Breda II; Utrecht: Matrijs, 2004, 320 blz., € 34,95, ISBN 90 5345 256 7).

Dit is het trieste relaas over de verloedering en de sociale ondergang van een straat in de binnenstad van Breda. Eens een straat waar hoge bestuurders en vooraanstaande geestelijken woonden, maar waar al na 1580 de sociale neergang begon. Het sociale verval bereikte een dieptepunt in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Toen bepaalden kroegjes en disco's van niet al te best allooi, leegstand en uitgewoonde studentenhuisen het straatbeeld.

In tegenstelling tot de talrijke studies over de geschiedenis van een stad zijn wetenschappelijke boeken en artikelen over de geschiedenis van één straat in ons land dun gezaaid. Slechts aan de Herengracht en de Van Eeghenstraat in Amsterdam, het Rapenburg in Leiden en het Lange Voorhout en de Nassaustraat in Den Haag zijn studies gewijd, en dan betreft het steeds grachten en straten met een grote status. Dat van een straat, die langzaam een achterbuurt is geworden, de geschiedenis wordt geschreven, kan men uniek noemen.

De doelstellingen en de opzet van deze dissertatie, waaraan de auteur vijftig jaar heeft gewerkt, zijn ambitieus. Hij beoogt, zoals blijkt uit zijn inleiding, een integraal onderzoek te verrichten om zo het geheugen van de Visserstraat vast te leggen. Vele wetenschappelijke disciplines worden hierbij gebruikt: geschiedenis door een intensief onderzoek van schriftelijke bronnen en interviews, archeologie door een bestudering van bodenvondsten en van geologische lagen en tenslotte bouwhistorisch onderzoek van panden. Bovendien worden deze benaderingen nog ingebed in het kader van de stedenbouwkundige ontwikkeling van Breda. Al deze invalshoeken worden gebruikt om het geheugen van de Visserstraat vast te leggen.

Maar wat is het geheugen van een straat eigenlijk, wat moeten we ons hierbij voorstellen? Het geheugen van de Visserstraat, zoals de auteur dit beschrijft, bestaat uit de interactie tussen de sociaal-culturele betekenis van de straat en het ruimtelijk-fysieke, materiële erfgoed, zoals de huizen en de inrichting. Dat geheugen wordt in deze studie opgefrist door vele nieuwe gegevens aan de vergetelheid te ontrukken. Een ware 'feitenbrij' zoals de auteur dit zelf noemt, maar wel een zeer bewonderenswaardige. Indrukwekkend is de grote diversiteit aan bronnen en de grote hoeveelheid hiervan die voor dit onderzoek zijn gebruikt. Het moet een monnikenwerk zijn geweest dit materiaal allemaal te verzamelen. Om al deze gegevens te presenteren is de achthonderdjarige geschiedenis van de Visserstraat opgedeeld in vier perioden van tweehonderd jaar.

Met 'hun' *Verhaal van Zeeland* hebben Kuipers en Swiers op een voor een breed publiek toegankelijke manier de Zeeuwse geschiedenis samengevat en verklaard. *Het verhaal van Zeeland* maakt de behoefte aan een integrale Zeeuwse geschiedschrijving er echter niet minder om, maar dat lijken de auteurs zich zelf ook te realiseren.

Aad P. de Klerk

W. Hupperetz, *Het geheugen van een straat. Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda* (Dissertatie Universiteit van Tilburg 2004, Erfgoed studies Breda II; Utrecht: Matrijs, 2004, 320 blz., € 34,95, ISBN 90 5345 256 7).

Dit is het trieste relaas over de verloedering en de sociale ondergang van een straat in de binnenstad van Breda. Eens een straat waar hoge bestuurders en vooraanstaande geestelijken woonden, maar waar al na 1580 de sociale neergang begon. Het sociale verval bereikte een dieptepunt in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Toen bepaalden kroegjes en disco's van niet al te best allooi, leegstand en uitgewoonde studentenhuizen het straatbeeld.

In tegenstelling tot de talrijke studies over de geschiedenis van een stad zijn wetenschappelijke boeken en artikelen over de geschiedenis van één straat in ons land dun gezaaid. Slechts aan de Herengracht en de Van Eeghenstraat in Amsterdam, het Rapenburg in Leiden en het Lange Voorhout en de Nassaustraat in Den Haag zijn studies gewijd, en dan betreft het steeds grachten en straten met een grote status. Dat van een straat, die langzaam een achterbuurt is geworden, de geschiedenis wordt geschreven, kan men uniek noemen.

De doelstellingen en de opzet van deze dissertatie, waaraan de auteur vijftig jaar heeft gewerkt, zijn ambitieus. Hij beoogt, zoals blijkt uit zijn inleiding, een integraal onderzoek te verrichten om zo het geheugen van de Visserstraat vast te leggen. Vele wetenschappelijke disciplines worden hierbij gebruikt: geschiedenis door een intensief onderzoek van schriftelijke bronnen en interviews, archeologie door een bestudering van bodenvondsten en van geologische lagen en tenslotte bouwhistorisch onderzoek van panden. Bovendien worden deze benaderingen nog ingebed in het kader van de stedenbouwkundige ontwikkeling van Breda. Al deze invalshoeken worden gebruikt om het geheugen van de Visserstraat vast te leggen.

Maar wat is het geheugen van een straat eigenlijk, wat moeten we ons hierbij voorstellen? Het geheugen van de Visserstraat, zoals de auteur dit beschrijft, bestaat uit de interactie tussen de sociaal-culturele betekenis van de straat en het ruimtelijk-fysieke, materiële erfgoed, zoals de huizen en de inrichting. Dat geheugen wordt in deze studie opgefrist door vele nieuwe gegevens aan de vergetelheid te ontrukken. Een ware 'feitenbrij' zoals de auteur dit zelf noemt, maar wel een zeer bewonderenswaardige. Indrukwekkend is de grote diversiteit aan bronnen en de grote hoeveelheid hiervan die voor dit onderzoek zijn gebruikt. Het moet een monnikenwerk zijn geweest dit materiaal allemaal te verzamelen. Om al deze gegevens te presenteren is de achthonderdjarige geschiedenis van de Visserstraat opgedeeld in vier perioden van tweehonderd jaar.